

Володимир Ортинський
директор Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
OrtynskyyVolodymyr@gmail.com

ПОГЛЯД НА ДЕРЖАВНИЙ ПРИМУС У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

© Ортинський В., 2018

За методологією системного аналізу розглянуто інститут державного примусу з позиції принципів правової держави, верховенства права та верховенства прав людини. Проаналізовано рішення Європейського суду з прав людини у контексті удосконалення нормативно-правового регулювання застосування державного примусу в Україні, роль суду у процесі застосування державного примусу, проблеми адаптації нормативно-правової бази до вимог Європейського Союзу.

Ключові слова: державний примус; принцип правової держави; верховенство права; верховенство прав людини; Європейський Суд з прав людини.

Ортинський Володимир

ВЗГЛЯД НА ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПРИМУС В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ

В статье по методологии системного анализа рассматривается институт государственного принуждения с позиции принципов правового государства, верховенства права и верховенства прав человека. Анализируются решения Европейского суда по правам человека в контексте усовершенствования нормативно-правового регулирования применения государственного принуждения в Украине, роль суда в процессе применения государственного принуждения, проблемы адаптации нормативно-правовой базы с требованиями Европейского Союза.

Ключевые слова: государственное принуждение; принцип правового государства; верховенство права; верховенство прав человека; Европейский Суд по правам человека.

Volodymyr Ortynski
director Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University
Sc. D., Prof.

A VIEW ON STATE PRIMUS IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

The article on the methodology of system analysis considers the institution of state coercion from the standpoint of the principles of the rule of law, the rule of law and the rule of human rights. The decisions of the European Court of Human Rights in the context of improving the regulatory and legal regulation of the use of state coercion in Ukraine, the role

of the court in the process of using state coercion, and the problem of adaptation of the legal base to the requirements of the European Union are analyzed.

Key words: state coercion; rule of law; rule of law; rule of law; European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Держава – це єдиний організм, у якому відбуваються взаємини соціуму та влади, що складаються з безлічі компонентів. Стабільність суспільства можлива лише за наявності системоутворювальних чинників, на яких ґрунтується влада. Владу можна розуміти як здатність і можливість здійснювати свою волю за допомогою держави, громадських організацій, особи, впливати на діяльність, свідомість людей легально. Європейська інтеграція, реалізація статусу правової держави розвивають тенденції до становлення громадянського суспільства, в якому ступінь політичної участі та рівень політичної свідомості досить великий, що змушує людей вирішувати конфлікти за допомогою правових регуляторів. Без ефективного державного управління, одним з методів якого є державний примус, неможливе повноцінне проведення соціальної політики, досягнення якісних змін у країні, спрямованих на підвищення рівня життя населення, забезпечення територіальної цілісності держави, подолання сепаратизму.

Аналіз дослідження проблеми. Питання, що стосуються державного примусу, виникають у контексті тем правопорушення, покарання, санкцій, що їх розглядають у науці адміністративного та кримінального права, загальної теорії права. У юридичній науці, і в загальнотеоретичній, і в галузевій, можна виокремити роботи В. Авер'янова, О. Бандурки, Ю. Битяка, А. Комзюка, В. Копейчикова, Є. Додіна, В. Колпакова, М. Курка, В. Лук'янця, О. Остапенка, А. Подоляки, В. Петкова, В. Шамрая та інших вчених, що стосуються проблематики державного примусу. Водночас адаптувати національне законодавство до вимог Європейського Союзу передбачено Угодою про асоціацію між Україною і Європейським Союзом, що потребує враховувати тенденції у правовому регулюванні суспільних відносин, які є у правовій сфері країн-членів Європейського Союзу.

Мета статті є теоретико-правовий аналіз інституту державного примусу в контексті європейської інтеграції України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз співвідношення понять форм і методів державного управління, за визначенням М. Курка, дає змогу констатувати, що кожна форма має властиве використання характерних методів; для кожної форми характерно утворення специфічної для неї моделі співвідношення різних методів, що є показником під час визначення типу політичного режиму, з яким маємо справу в кожному конкретному випадку; використання тих чи інших методів завжди здійснюють не лише окремі органи державного управління, але й система державного управління загалом [1, с. 40].

Зв'язок державного примусу з обмеженням або позбавленням права необхідний, але недостатня умова для характеристики державного примусу, оскільки не враховує зміни нормативно-правової бази можливої інтерпретації державного примусу, яка характеризується закріпленням принципів правової держави, верховенства права та верховенства прав людини в Конституції України на рівні загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів України. Йдеться про те, що Конституція України має вищу юридичну силу та пряму дію (ч. 1 і ч. 2 ст. 8 Конституції), а також про Європейську Конвенцію про захист прав людини і основних свобод, яка, як вважає В. Копейчиков, є не тільки частиною правової системи України, а й частиною Конституції України [2].

Тому національна правова система повинна спиратися не тільки на доктрину правової держави, згадану в ч. 1. ст. 1 Конституції України, а й на доктрину верховенства права, згадану у вступній частині (преамбулі) Європейської Конвенції права людини і основних свобод, яку визнали всі держави-члени Ради Європи, зокрема і Україна, як найважливішу частину загальної політико-правової спадщини.

Такі обставини дають змогу зробити висновок про те, що базовими та загальними умовами інтерпретації державного примусу в ситуації правової держави, верховенства права та верховенства

прав людини повинні бути положення про вищу цінність прав і свобод людини та громадянина, що є вродженими, невідчужуваними і непорушними з наслідком неможливості їх законодавчого скасування або применшення.

На думку Ю. Ровинського, державний примус можна визначити як метод впливу держави на свідомість і поведінку осіб, на особу та майно суб'єктів правових відносин з метою забезпечення належної реалізації права, запобігання правопорушенням, покарання та виправлення правопорушників, поновлення порушених прав, що його застосовують державні органи відповідно до їхньої компетенції незалежно від волі та бажання юридично зобов'язаних суб'єктів [3, с. 37].

Державний примус може бути правовим і неправовим. Неправовий державний примус може обернутися свавіллям державних органів, що ставлять особу в незахищене становище. Такий державний примус наявний у державах з антидемократичним, тоталітарним режимом.

Правовий державний примус визначений правовими нормами, що їх застосовують у процесуальних формах, піддається контролю, його можна оскаржити у незалежному суді, щоб перевірити на предмет законності, обґрунтованості та справедливості.

У демократичному суспільстві державний примус характеризується як правовий примус. Однак правовий характер державного примусу повинен означати передусім правомірність цього примусу, його відповідність праву, повинен бути нормативно "оправленим", що забезпечується відповідно до принципів права підставами застосування державного примусу і його меж.

На думку О. Остапенка, М. Коваліва, Р. Кісіля, державний примус здійснюється через правові норми та має форму правового примусу, що конкретизується у примусових заходах, які застосовуються компетентними державними органами до особи, вину котрої у вчиненні певного проступку доведено у встановленому законом порядку [4, с. 212].

Єдиним теоретико-методологічним критерієм розмежування державного примусу на правовий і неправовий є право, точніше – права людини. Правове регулювання суспільних відносин в Україні-членах Європейського Союзу, де англосаксонська та континентальна європейська правова доктрини, політична та правова практики, насамперед судова, дає змогу детальніше охарактеризувати правовий державний примус з позиції правової держави, верховенства права та верховенства прав людини, а отже, створити чіткі підстави розмежування правового та неправового державного примусу.

Права людини є першоосновою доктрини правової держави та верховенства права, оскільки всі принципи, їхні складові, є похідними від прав людини, логічним продовженням та розкриттям тези, що утворює структуру про права людини як найвищу цінність. Поза концепцією прав людини як найвищої цінності складові правової держави та верховенства права не виявляють свою логічну та теоретико-методологічну основу і втрачають сенс.

Наприклад, значення традиційної ознаки правової держави – доктрини поділу влади, сенс якої полягає в наявності незалежного суду, зокрема і передусім інституту конституційної юстиції, теоретично та практично пов'язане з можливістю захисту прав людини від свавілля з боку інститутів виконавчої та законодавчої влади. Враховуючи ці положення, державний примус у правовій державі в ситуації верховенства права характеризується певними рисами.

Державний примус спрямовано на захист прав людини і тим самим на забезпечення загального блага. Це основна ідеологічна установка, яка визначає першочерговість прав людини, його цінності щодо держави, що розуміється як система публічно-владних інститутів і функцій. Сенс наявності держави і її функцій – визнання, дотримання та захист прав людини, в іншому випадку існування держави стає незрозумілим з погляду прав людини і права взагалі. А. Подоляка, розглядаючи державний примус як метод впливу на учасників публічно-правових відносин, зазначає: "Державний примус, з одного боку, розглядається як невід'ємна складова частина здійснення державної влади, як її визначальний засіб (метод), як головна ознака держави загалом, а з іншого – державний примус – не самоціль, а є наслідком певної поведінки різних соціальних суб'єктів, зокрема, такої поведінки, яка відхиляється від вимог правових норм, становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються та охороняються, й застосовується з метою усунення такої поведінки" [5, с. 4].

Інструментальний і похідний характер держави, його цінності відносно прав людини досить чітко відображено у статтях 21 і 22 Конституції України. Права належать людині від народження, тобто

природні, невідчужувані, безпосередньо чинні права визначають сенс, зміст і застосування законів, діяльність законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування, забезпечуються правосуддям.

Права людини, визначаючи зміст функціонування всіх публічно-владних інститутів, стосуються здійснюваного державою примусу як її важливої функції. Сенс державного примусу полягає в тому, щоб забезпечувати права людини. Державний примус обов'язково нормативний. В іншому випадку слід було б говорити не про державний примус, а про свавілля – застосування примусу поза правилами. Заходи державного примусу є інституційним утворенням, що складається з норм права, зафіксованих у випадку з Україною, як правило, в кодифікованих нормативних правових актах. В. Горощко, посилаючись на Л. Явіча, зазначає, що організований правом державний примус і регламентований, заздалегідь обумовлений санкціями юридичних норм, тому й обмежує розсуд окремих посадових осіб, примус на основі закону є для суспільства і його членів кращим, ніж необмежене насильство влади [6, с. 364].

Домашній арешт (ст. 181), застава (ст. 182), тримання під вартою (ст. 183) як заходи кримінально-процесуального примусу також є суто правовими інститутами, встановленими § 1 “Запобіжні заходи, затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду” глави 18 “Запобіжні заходи, затримання особи” Кримінального процесуального кодексу України, який саме нормує кримінально-процесуальне примус. До того ж нормативність державного примусу потребує особливого підкреслення в умовах правової держави та верховенства права, суворого дотримання нормативності державного примусу з метою уникнення свавілля, що порушує права особи.

Державний примус здійснюють органи держави винятково у межах компетенції, встановленої в Конституції і законах. За межами компетенції примусова діяльність органів держави не припустима. Органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законодавством України.

Нормативність державного примусу означає, що державний примус здійснюється за встановленим законом процесом, або процедурою, а головним юрисдикційним державним органом, який у підсумку визначає правомірність застосування державного примусу, контролює державний примус, є суд. Умова про судові санкціонування державного примусу є найсуттєвішою, оскільки здатна істотно вплинути на правомірність і якість самого державного примусу.

З погляду на позицію О. Скрипнюка, що недотримання державою таких її основоположних принципів як пріоритет прав людини і громадянина, обмеження державної влади, законності, верховенства права, конституції, забезпечення громадянам держави гідного рівня існування не означає зникнення громадянського суспільства. Але за цих обставин значно трансформуватиметься зміст системи взаємозв'язків і взаємовідносин між державою і громадянським суспільством, зокрема щодо державного примусу [7, с. 14].

У правовій державі в умовах верховенства права державний примус застосовують за умови дотримання належної правової процедури. Принцип належної правової процедури покладено в основу верховенства права. Він вимагає, щоб кожне домагання з боку державної влади було виправдано з погляду точності й обґрунтованості застосування загальних правил у кожному конкретному випадку.

Процесуальна сторона нормативності державного примусу висуває вимоги до інституту суду. Суд повинен бути справедливим, незалежним, публічним, змагальним. Вимога справедливості судового розгляду встановлено ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основних свобод. Справедливий суд – це той суд, де прокуратура та захист має однакову можливість представляти доводи, які стосуються звинуваченого; а суддя повинен бути справедливим і неупередженим. Незважаючи на те, що безсторонність зазвичай означає відсутність упередження чи схильності, її відсутність чи, навпаки, наявність можна перевірити різними способами відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції. У цьому контексті можна провести розмежування між суб'єктивним підходом, що відображає особисті переконання конкретного судді з конкретної справи, й об'єктивним підходом, який визначає, чи були достатні гарантії, щоб вилучити будь-який сумнів з цього приводу [8, с. 51]. Що краще розвинений процесуальний аспект застосування державного примусу, що складніше прийняти рішення про застосування відносно особи державного примусу, то надійніше захищена особа, її права і свободи від довільного та помилкового примусу з боку держави.

Державний примус здійснюється на підставі якісних законів. Державний примус, здійснюваний у правовій державі в умовах верховенства права, має ґрунтуватися на законах, що володіють якостями формальної визначеності, ясності, недвозначності. Важливо наголосити, що вимога до якості нормативних правових актів, на підставі яких можна приймати рішення про здійснення державного примусу, становить не просто правило юридичної техніки, що полегшує органам держави застосовувати право. Вимога про формальну визначеність, зрозумілість, недвозначність положень нормативно-правових актів пов'язана саме з доктриною правової держави. Саме на такий зв'язок вказує, наприклад, Конституційний Суд України, який у низці рішень висловив правову позицію, відповідно до якої з конституційних принципів правової держави, рівності та справедливості випливає звернута до законодавця вимога визначеності, ясності, недвозначності правової норми і її узгодженості з чинним правовим регулюванням. Ясність і недвозначність положення текстів нормативних правових актів, з одного боку, сприяє адекватному сприйняттю правових вимог громадянами, що безпосередньо впливає на модель поведінки громадян, з іншого боку, збільшує гарантії від небажаних з погляду прав людини правозастосовних ексцесів і навіть свавілля, сприяє формуванню однакової та стабільної правозастосовної практики в масштабах держави.

Як зазначив Конституційний Суд України, прийняті закони повинні бути визначеними за змістом, предметом, цілями і обсягом дії, правові норми сформульовані з достатнім ступенем точності, що дають змогу громадянину погоджувати з ними свою поведінку. Заборонене так і дозволене незрозуміле та суперечливе правове регулювання породжує довільне правозастосування, що порушує конституційні принципи правової держави, справедливості та рівності всіх перед законом. Законодавчі колізії заважають нормальній, злагодженій роботі правової системи, нерідко порушують права громадян, позначаються на ефективності правового регулювання, стані законності і правопорядку, правосвідомості і правовій культурі суспільства [9].

Конституційний Суд України в Рішенні від 29 червня 2010 року у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України "Про міліцію" зазначив, що "одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями" [10]. Європейської Суду з прав людини, зокрема, вказав у низці рішень, що норми внутрішнього законодавства, які регламентують правила позбавлення людини свободи, повинні бути доступними та чітко сформульованими [9, с. 11–13].

Державний примус має бути відповідним і обґрунтованим. Відповідність державного примусу означає, що обсяг примусового впливу на особу, до якої воно застосовується, не повинен перевищувати мінімального необхідного рівня, досягнення якого достатньо для мети державного примусу. Державний примус змінює волю особи, на яку він спрямований, підпорядковує її волі представника державного органу, супроводжується обмеженням прав громадян і передусім обмеженням, пов'язаним зі свободою та недоторканністю, які захищаються на рівні Конституції України (ст. 29) і Конвенції про захист прав людини і основних свобод (ст. 5). Тому прийняття рішення про державний примус має бути обґрунтованим і необхідним. Державний примус, наприклад, взяття під варту, може і повинен використовуватися, якщо його не можна не застосувати, в разі неминучості.

Наприклад, п. "с" ч. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основних свобод передбачає, що взяття під варту особи проводиться з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення. До того ж з практики Європейського суду з прав людини наявність "обґрунтованої підозри" передбачає існування фактів або інформації, яка свідчить про те, що ця особа могла вчинити злочин, котрий розслідується. Те, що може бути визнано як "обґрунтована підозра", залежить від обставин і повинно бути оцінено на основі фактів, відомих на момент арешту, а не згодом. На цій стадії не потрібно доказів, що злочин вчинено.

Обґрунтована підозра передбачає наявність достатніх даних про те, що особа могла вчинити злочин (особу застали під час вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення; потерпілий або очевидці вказали на цю особу, що саме вона вчинила злочин; на особі або її одязі, при ній або в її помешканні виявлені явні сліди злочину тощо).

Важливою складовою обґрунтованості судового рішення про застосування державного примусу повинна бути аргументація. Аргументованість показує логіку судді під час прийняття рішення, мотивацію прийняття або неприйняття аргументів сторін спору, що робить рішення про застосування державного примусу зрозумілим для особи, відносно якої здійснюється примус. Це, своєю чергою, полегшує вибудовування стратегії сторін у разі оскарження рішення суду. Аргументованість державного примусу повинно показати необхідність і неминучість державного примусу, коли державний примус не можна не застосовувати.

Державний примус не повинен принижувати гідність людини. Здійснення необхідного державного примусу не повинно супроводжуватися приниженням гідності особи, щодо якої такий примус здійснюється. Фізична сила, що застосовується, наприклад, під час затримання, повинна відповідати діям затриманого. Судова практика виробила низку критеріїв, яким повинен відповідати процес здійснення державного примусу.

Європейський Суд з прав людини визначив, що застосування до особи, яка затримується, фізичної сили, що не було викликано її власними діями, принижує людську гідність, тобто порушує ст. 3 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Для фіксації “принижує гідність, поводженню чи покаранню” Європейський Суд з прав людини ввів критерій “мінімального рівня жорстокості”. Відповідно до позиції Європейського Суду з прав людини, якщо дії досягли мінімального рівня жорстокості, то такі дії визнають такими, що принижують гідність. У такому разі “мінімальність” оцінюють залежно від усіх обставин справи, зокрема від тривалості покарання, його фізичних або психічних наслідків, а в деяких випадках – від статі, віку та стану здоров’я жертви. Розглядаючи питання про неприпустимість приниження гідності особи в процесі застосування державного примусу, важливо наголосити, що приниження гідності особи може відбуватися не тільки в результаті незаконних дій органів держави, наприклад, заподіяння фізичного болю, пошкодження організму, викручування рук під час затримання, якщо такі дії не передбачені законом, а й законними діями, якщо такі дії передбачені законом. Конституція України та Конвенція про захист прав і основних свобод обумовлюють, що “поводження та покарання” не повинні бути “нелюдськими”, “жорстокими і такими, що принижують людську гідність”.

Треба зазначити, що останнім часом спостерігаємо тенденцію щодо проведення досліджень, у яких науковці та практики зосереджують увагу на виявленні та усуненні незаконних нормативних актів державних структур, що втручалися у реалізацію прав і свобод людини. Отже, позитивною слід вважати тенденцію і правомірним підхід, згідно з яким у підзаконних актах можуть лише конкретизуватися обмеження прав і свобод людини, що встановлені у законах. Такий підхід сприятиме належній регламентації обмежень прав і свобод людини та охороні прав цих осіб на засадах, закладених у Конституції України [11, с. 77].

Висновки. Державний примус у правовій державі з позиції принципу верховенства права та прав і свобод людини доцільно визначити як сукупність заходів владного зовнішнього впливу, що їх здійснюють від імені держави, спрямованих на примушування суб’єктів права до певної поведінки. Державний примус становить правові відносини, що характеризуються асиметричним положенням представника компетентного державного органу, котрий здійснює примус та особи, яку примушують. Державний примус у правовій державі виправданий, якщо його здійснюють з метою захисту прав людини, що дає змогу забезпечити загальне благо. Державний примус у правовій державі має бути відповідним, обґрунтованим та нормативним; здійснюватися на підставі якісних нормативно-правових актів; не принижувати гідність людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Курко М. Н. Зміст державного управління (теоретико-правовий аспект) // Юридичний вісник 2015. 1 (34). С. 36–40.
2. Копейчиков В. В. Правознавство: підруч. К.: Юрінком Інтер, 2003. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/BookPravothnavstvo/Glava4/R2G4p3.htm>.
3. Ровинський Ю. О. Поняття та види державного примусу // Держава і право. Вип. 49. С. 35–41. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34345/05-Rovinskiy.pdf?sequence=1>.
4. Адміністративне право: навч. посіб. / О. І. Остапенко, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кісіль. К.: “Правова єдність”, 2008. 533 с.
5. Подоляка А. М. Державний примус як метод впливу на учасників публічно-

правових відносин. (теоретичний аспект) // Вісник ЛьвДУВС. 2009. № 3. С. 1–9. 6. Горошко В. В. Державний примус як основа заходів забезпечення кримінального провадження // Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. С. 361–365. 7. Скрипнюк О. В. Сучасний конституціоналізм: проблеми взаємозв'язку та взаємодії держави і громадянського суспільства // Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід: матеріали учасників третьої науково-практичної конференції (Львів, 19 травня 2017 року). Львів: ННШПП НУ “Львівська політехніка”, 2017. С. 14–17. 8. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: наук.-метод. посіб. 2-ге вид. випр., допов. К.: Координатор проектів ОБСЄ в Україні 2015. 208 с. 9. Офіційне тлумачення Конституції та законів України як одна із форм забезпечення судового захисту прав людини і громадянина Конституційним Судом України / І. Бакірова // Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/1787>. 10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України “Про міліцію”. Справа № 1-25/2010 29 червня 2010 року № 17-рп / 2010. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10>. 11. Фігель Ю. О. Встановлення обмежень прав людини у законах та підзаконних нормативно-правових актах Наук. вісник Льв. торг.-екон. ун-ту. Серія юридична. 2017. № 4. С. 72–78.

REFERENCES

1. Kurko M. N. *Zmist derzhavnogo upravlinnya (teorety'ko-pravovy'j aspekt)* [Content of public administration (theoretical and legal aspect)]. Legal Bulletin, 2015, Vol. 1 (34), pp. 36–40.
2. Kopyejchy'kov V. V. *Pravoznavstvo* [Science of law]. Kyiv, Yurinkom Inter Publ., 2003.
3. Rovy'ns'ky'j Yu. O. *Ponyattya ta vy'dy' derzhavnogo pry'musu* [Concepts and types of state coercion]. State and Law, Vol. 49, pp. 35–41.
4. O. I. Ostapenko, Z. R. Kisil', M. V. Kovaliv, R. V. Kisil' *Administraty'vne pravo* [Administrative Law]. Kyiv, Legal unity Publ., 2008, 533 p.
5. Podolyaka A. M. *Derzhavny'j pry'mus yak metod vply'vu na uchasty'kiv publichno-pravovy'x vidnosy'n. (teorety'chny'j aspekt)* [State coercion as a method of influence on participants in public-legal relations. (theoretical aspect)]. Visnyk of Lviv State University of Internal Affairs, 2009, Vol. 3, pp. 1–9.
6. Goroshko V. V. *Derzhavny'j pry'mus yak osnova zakhodiv zabezpechennya kry'minal'nogo provadzhennya* [State coercion as the basis for criminal proceedings]. Comparative and analytical right, 2014, Vol. 5, pp. 361–365.
7. Скрипнюк О.В. *Suchasny'j konstytucionalizm: problemy' vzayemozv'yazku ta vzayemodiyi derzhavy' i gromadyans'kogo suspil'stva* [Contemporary Constitutionalism: Problems of Interaction and Interaction of the State and Civil Society]. Materials of participants of the third scientific-practical conference Theory and practice of constitutionalism: Ukrainian and foreign experience, Lviv, 2017, pp. 14–17.
8. Fulej T. I. *Zastosuvannya prakty'ky' Yevropejs'kogo sudu z prav lyudy'ny' pry' zdijsnenni pravosuddya* [Application of the European Court of Human Rights practice in the administration of justice]. Kyiv, 2015, 208 p.
9. *Oficijne tлумачення Konstytuciyi ta zakoniv Ukrayiny' yak odna iz form zabezpechennya sudovogo zaxy'stu prav lyudy'ny' i gromadyany'na Konstytucijny'm Sudom Ukrayiny'* [Official interpretation of the Constitution and laws of Ukraine as one of the forms of ensuring the judicial protection of human rights and citizenship by the Constitutional Court of Ukraine]. Available at: <http://old.minjust.gov.ua/1787>.
10. *Rishennya Konstytucijnogo Sudu Ukrayiny' u spravi za konstytucijny'm podannyam Upovnovazhenogo Verkhovnoyi Rady' Ukrayiny' z prav lyudy'ny' shhodo vidpovidnosti Konstytuciyi Ukrayiny' (konstytucijnosti) abzaczu vos'mogo punktu 5 chasty'ny' pershoji statti 11 Zakonu Ukrayiny' "Pro miliciyu"* [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine on human rights regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the paragraph of the eighth paragraph 5 of part one of Article 11 of the Law of Ukraine "On the Militia"]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10>.
11. Figel' Yu. O. *Vstanovlennya obmezhen' prav lyudy'ny' u zakonax ta pidzakonny'x normaty'vno-pravovy'x aktax* [Establishment of human rights restrictions in laws and by-laws]. Science Herald of Lions trading-economy. un-th The series is legal, 2017, Vol. 4, pp. 72–78

Дата надходження: 25.01.2018 р.